

EMOTIONAL-EKSPRESSIV LEKSIKANING DISKURSIV-SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA INSON RUHIYATINING VERBAL TASVIRI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18920238>

Oriental universiteti dotsenti

F.X. Muratxodjayeva

Annotatsiya: Ushbu maqola emotsional-ekspressiv leksikaning diskursiv-semantik xususiyatlarini va inson ruhiyatining verbal tasvirini chuqur tahlil qiladi. Tadqiqotda til, psixologiya va kognitiv yondashuvlar integratsiyalashgan holda, emotsiyalarni ifodalashda soʻzlarning funksional roli va ularning kontekstual hamda pragmatik xususiyatlari oʻrganiladi. Emotsional leksikaning nutqdagi vazifasi, subʼektiv tajribani aks ettirish va diskurs ichida maʼno yaratishdagi oʻrni aniqlanadi. Maqolada shuningdek, turli diskurs shakllarida ruhiy holatning verbal tasviri va emotsional komponentning kommunikativ samaradorligi koʻrib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, leksik birliklar nafaqat emotsional maʼno ifodalash, balki nutq konteksti va muloqot maqsadiga muvofiq tarzda oʻzgarishlarga uchraydi. Lingvistik va kognitiv yondashuvlar yordamida semantik qatlamlarning diskurs ichidagi ishlash mexanizmi tahlil qilinadi. Maqola nutq va til orqali inson ruhiyatini ifodalashning turli strategiyalari, jumladan metaforik, metonimik va ekspressiv usullarni ham yoritadi. Shu bilan birga, tadqiqot psixolingvistik asoslarda emotsional leksikaning kommunikativ samaradorligini aniqlashga imkon beradi. Olingan natijalar tilshunoslik, psixologiya va lingvistik kognitiv tadqiqotlar uchun amaliy va nazariy ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: emotsional leksika, diskursiv-semantik xususiyat, verbal tasvir, ruhiyat, kognitiv lingvistika, psixolingvistika, ekspressiv kommunikatsiya

Аннотация В статье подробно рассматриваются дискурсивно-семантические особенности эмоционально-экспрессивной лексики и вербальное отображение психики человека. Исследование интегрирует подходы лингвистики, психологии и когнитивных наук, анализируя функциональную роль слов в выражении эмоций, их контекстуальные и прагматические особенности. Особое внимание уделяется роли эмоциональной лексики в дискурсе, передаче субъективного опыта и формировании значений в коммуникации. Рассматриваются различные дискурсивные формы вербализации психических состояний и эффективность эмоционального компонента в коммуникации. Результаты показывают, что лексические единицы изменяются в зависимости от речевого контекста и коммуникативной цели, обеспечивая точную передачу эмоциональной информации. Статья также исследует семантические уровни и их функционирование в дискурсе, а также

стратегии выражения эмоциональных состояний через язык, включая метафорические, метонимические и экспрессивные методы. Исследование имеет практическое и теоретическое значение для лингвистики, психологии и когнитивных исследований.

Ключевые слова: *эмоциональная лексика, дискурсивно-семантические особенности, вербальное отображение, психика, когнитивная лингвистика, психолингвистика, экспрессивная коммуникация*

Abstract: *This article provides an in-depth analysis of the discourse-semantic features of emotional-expressive vocabulary and the verbal representation of human psyche. The study integrates approaches from linguistics, psychology, and cognitive science, examining the functional role of words in expressing emotions, as well as their contextual and pragmatic characteristics. The role of emotional vocabulary in discourse, conveying subjective experience, and creating meaning within communication is highlighted. Various discourse forms of verbalizing mental states and the communicative effectiveness of emotional components are explored. The findings indicate that lexical units adapt according to speech context and communicative purpose, ensuring precise expression of emotional information. The study also investigates how semantic layers operate within discourse and outlines strategies for expressing emotional states through language, including metaphorical, metonymic, and expressive methods. This research offers practical and theoretical implications for linguistics, psychology, and cognitive studies, providing a framework for understanding how language mediates the complex interplay between emotion and cognition. Additionally, the study emphasizes the importance of contextual and pragmatic factors in shaping the meaning of emotional expressions, revealing how individuals convey nuanced affective states and subjective experiences. By integrating psycholinguistic perspectives, the paper demonstrates the effectiveness of emotional vocabulary in enhancing discourse and facilitating interpersonal communication.*

Keywords: *emotional vocabulary, discourse-semantic features, verbal representation, human psyche, cognitive linguistics, psycholinguistics, expressive communication*

KIRISH

Til insonning eng asosiy kommunikativ vositasi sifatida inson ruhiyatini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Nutqda emotsional-ekspressiv leksika sub'ektiv ruhiy holatlarni, his-tuyg'ularni va kayfiyatni aniqlik bilan

etkazishga yordam beradi. Shu bois, tilshunoslik va psixologiya sohalarida emotsional leksikaning diskursiv-semantik xususiyatlarini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi. Diskursiv yondashuvlar til birligining kontekst va pragmatik vazifalarini aniqlashga imkon beradi, shuningdek, insonning ichki

dunyosini verbal tarzda tasvirlash mexanizmlarini ochib beradi. Psixolingvistik va kognitiv lingvistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, emotsional leksika faqat ma'no ifodalash vositasi emas, balki nutqdagi kommunikativ niyatni amalga oshirish, suhbatdoshga sub'ektiv kayfiyatni etkazish va diskurs ichida ma'no yaratish vositasi sifatida ham ishlatiladi. Nutqdagi emotsional leksikaning ishlatilishi kontekst, situatsiya va muloqot maqsadiga qarab o'zgaradi. Shu bilan birga, diskursiv strukturada so'zlarning o'zaro aloqasi va semantik qatlamlarning ishlash mexanizmi inson ruhiyatini yanada aniqroq ifodalashga xizmat qiladi. Emotsional-ekspressiv leksikaning diskursiv-semantik xususiyatlari, uning sub'ektiv ruhiy holatni ifodalashdagi roli, kontekstual va pragmatik jihatlari tahlil qilinadi.

Tadqiqot maqsadi – emotsional leksikaning nutqdagi funksiyalarini aniqlash, uning kommunikativ samaradorligini o'rganish va lingvistik-kognitiv yondashuvlar orqali semantik qatlamlarning ishlash mexanizmini yoritishdir. Maqola til va psixologiya fanlarini integratsiyalash orqali nutq va ruhiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganadi, shuningdek, emotsional kommunikatsiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Emotsional-ekspressiv leksika nutqda sub'ektiv ruhiy holatlarni aks ettirishda asosiy vosita hisoblanadi. Tilshunos olimlar ta'kidlashicha,

emotsional so'zlar nutq ishtirokchisi uchun his-tuyg'ularni aniq va samarali tarzda uzatadi (Gvozdev, 2018; 45). Bu leksik birliklar kontekstga mos ravishda o'z ma'nosini o'zgartirib, diskurs ichida muloqot samaradorligini oshiradi. Masalan, "quvonch", "xafalik" kabi so'zlar sub'ektiv kayfiyatni ifodalash bilan birga, nutqning pragmatik funksiyasini ham bajaradi. Diskursiv-semantik yondashuvdan qaraganda, emotsional leksika kontekst ichida o'zaro bog'lanishlar orqali ma'no qatlamlarini shakllantiradi (Kuznetsova, 2020; 78). So'zning semantik yukini tushunish uchun uni faqat lug'aviy ma'nosi bilan emas, balki nutq holati, suhbatdoshning psixologik holati va mavzuga mosligi bilan baholash zarur. Shuning uchun psixolinguistik tadqiqotlarda kontekstual va pragmatik faktorlar asosiy e'tibor markazida bo'ladi (Petrov, 2019; 102). Emotsional leksika ruhiyatni verbal tarzda ifodalashda turli strategiyalardan foydalanadi. Masalan, metaforik va metonimik usullar insonning ichki dunyosini aniqroq ochib berishga yordam beradi (Lakoff & Johnson, 2003; 15). Metafora orqali sub'ektiv his-tuyg'ular abstrakt shaklda tasvirlanadi, bu esa tinglovchiga psixologik holatni tushunishni osonlashtiradi. Shu bilan birga, ekspressiv leksika intonatsiya, prosodiya va kontekstual jihatlari bilan birgalikda ishlatilganda yanada kuchli ta'sir beradi (Volkova, 2021; 89). Lingvistik va kognitiv yondashuvlar emotsional leksikaning semantik qatlamlarini diskurs ichida tahlil qilish

imkonini beradi. Semantik qatlamlar bir-biri bilan o'zaro bog'langan bo'lib, ular sub'ektiv ruhiy holatni ifodalashda sinergiya hosil qiladi (Talbot, 2017; 55). Shu bois, emotsional leksika nafaqat ma'no ifodasi, balki nutqni tashkil qiluvchi asosiy element sifatida qaraladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, emotsional leksikaning samaradorligi kontekst, mavzu va muloqot ishtirokchisining psixologik xususiyatlariga bog'liq. Nutq ichida emotsional so'zlarni qo'llash sub'ektiv tajribani tinglovchiga yetkazish va kommunikativ vazifalarni bajarishda muhim ahamiyatga ega (Sokolova, 2018; 67). Shu bilan birga, emotsional-ekspressiv leksika madaniy va lingvistik kontekstga bog'liq bo'lib, turli ijtimoiy va madaniy sharoitlarda turlicha ishlatiladi.

Asosiy qism yakunida ta'kidlash mumkinki, emotsional-ekspressiv leksika diskursiv-semantik jihatdan inson ruhiyatini verbal tarzda ifodalashning samarali vositasi bo'lib, lingvistik, psixologik va kognitiv tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, nutq tahlilida emotsional komponentni aniqlash va uning semantik qatlamlar bilan o'zaro bog'liqligini o'rganish ilmiy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi.

Ushbu tadqiqot emotsional-ekspressiv leksikaning diskursiv-semantik xususiyatlarini va inson ruhiyatining verbal tasvirini aniqlashga qaratilgan bo'lib, integrativ yondashuv asosida amalga oshirildi. Tadqiqot metodologiyasi lingvistik, psixolingvistik va kognitiv-nazariy konsepsiyalarga

tayanadi. Emotsional leksikaning nutqdagi funksional xususiyatlarini o'rganishda diskurs tahlili asosiy metod sifatida tanlandi. Diskursiv yondashuv orqali leksik birliklarning kontekstual, pragmatik va semantik xususiyatlari tizimli ravishda o'rganildi. Tadqiqot jarayonida bir nechta metodlardan foydalanildi. Birinchidan, semantik tahlil metodi asosida emotsional-ekspressiv birliklarning lug'aviy va konnotativ ma'nolari aniqlashtirildi. Bu metod so'zlarning asosiy va qo'shimcha ma'no qatlamlarini ajratish hamda ularning nutqdagi o'zgaruvchanligini belgilash imkonini berdi. Ikkinchidan, diskursiv tahlil metodi qo'llanilib, emotsional leksikaning turli kommunikativ vaziyatlardagi ishlatilishi, kontekstga bog'liqligi va pragmatik yuklamasi o'rganildi. Shuningdek, tadqiqotda kontekstual tahlil usuli muhim o'rin tutdi. Mazkur metod yordamida emotsional birliklarning nutq muhitida qanday semantik kengayish yoki torayishga uchrashi aniqlashtirildi. Inson ruhiyatining verbal tasvirini tahlil qilishda psixolingvistik yondashuv qo'llanilib, emotsional ifodaning qabul qilinishi va interpretatsiyasi masalalari ko'rib chiqildi. Bu esa emotsional so'zlarning nafaqat ifoda, balki ta'sir mexanizmini ham ochib berishga xizmat qildi. Bundan tashqari, qiyosiy-tahliliy metod orqali emotsional-ekspressiv birliklarning turli diskurs shakllarida (badiiy matn, publitsistik nutq, og'zaki muloqot) qo'llanish xususiyatlari solishtirildi. Tadqiqot materiali sifatida zamonaviy

adabiy matnlar, ommaviy axborot vositalari matnlari hamda ogʻzaki nutq namunalari foydalanildi.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimlilik, obʻektivlik va funktsionallik tamoyillari tashkil etdi. Olingan natijalar emotsional-ekspressiv leksikaning diskursiv-semantik mexanizmlarini aniqlash va inson ruhiyatining til orqali ifodalanish xususiyatlarini ilmiy asosda yoritish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot jarayonida emotsional-ekspressiv leksikaning diskursiv-semantik xususiyatlari turli nutq shakllari asosida tahlil qilindi. Oʻrganishlar shuni koʻrsatdiki, emotsional birliklar kontekstga bogʻliq holda oʻz semantik yuklamasini kengaytiradi yoki toraytiradi. Masalan, “iztirob”, “shodlik”, “qoʻrquv” kabi birliklar lugʻaviy maʼnodan tashqari kuchli konnotativ maʼnoga ega boʻlib, nutq vaziyatiga qarab turlicha talqin qilinadi. Bu jarayon semantik qatlamlarning diskurs ichida dinamik tarzda shakllanishini tasdiqlaydi (Petrov, 2019; 112). Diskursiv tahlil natijalari emotsional leksikaning pragmatik vazifasi yuqori ekanligini koʻrsatdi. Yaʼni, emotsional soʻzlar nafaqat axborot uzatadi, balki muloqot ishtirokchisining ruhiy holatini tinglovchiga yetkazish, taʼsir oʻtkazish va kommunikativ niyatni amalga oshirishga xizmat qiladi (Kuznetsova, 2020; 84). Ayniqsa, badiiy matnlarda emotsional-ekspressiv birliklar obrazlilikni kuchaytirib, qahramonning ichki kechinmalarini aniqroq ochib beradi. Psixolingvistik tahlil shuni

koʻrsatdiki, emotsional birliklarni qabul qilish jarayoni individual tajriba, madaniy muhit va psixologik xususiyatlarga bogʻliq. Bir xil leksik birlik turli tinglovchilarda turlicha ruhiy assotsiatsiyalarni yuzaga keltirishi mumkin (Sokolova, 2018; 69). Bu esa emotsional leksikaning subʻektiv xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Metaforik va metonimik vositalar orqali ruhiy holatni verbal tasvirlash samaradorligi yuqori darajada ekanligi aniqlandi. Abstrakt his-tuygʻularni konkret obrazlar orqali ifodalash tinglovchi ongida kuchli semantik tasavvur hosil qiladi (Lakoff & Johnson, 2003; 27). Natijalar shuni koʻrsatadiki, emotsional-ekspressiv leksika diskursning strukturaviy yaxlitligini taʼminlaydi va semantik qatlamlarni bir-biri bilan uygʻunlashtiradi. Tadqiqot natijalari emotsional-ekspressiv leksikaning inson ruhiyatini verbal tarzda tasvirlashda muhim vosita ekanligini tasdiqladi. Uning samaradorligi kontekst, nutq turi va kommunikativ maqsad bilan bevosita bogʻliq.

Diskursiv-semantik mexanizmlarni aniqlash esa til va ruhiyat oʻrtasidagi murakkab oʻzaro aloqani chuqurroq anglash imkonini beradi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot natijalari emotsional-ekspressiv leksikaning diskursiv-semantik xususiyatlari inson ruhiyatini verbal tarzda ifodalashda muhim oʻrin tutishini koʻrsatdi. Emotsional birliklar nutqda faqat lugʻaviy maʼno bilan chegaralanmay, balki kuchli konnotativ va pragmatik yuklama orqali

sub'ektiv ruhiy holatni aks ettiradi. Diskurs jarayonida ushbu birliklar kontekst, kommunikativ vazifa va nutq vaziyatiga ko'ra o'z semantik qirralarini namoyon etadi. Bu esa emotsional leksikaning dinamik va ko'p qatlamli tabiati mavjudligini tasdiqlaydi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, emotsional-ekspressiv leksika insonning ichki kechinmalari, hissiy tajribasi va psixologik holatini ifodalashda samarali vosita hisoblanadi. Metaforik va metonimik ifodalar, ekspressiv vositalar hamda kontekstual birliklar orqali ruhiy jarayonlar aniq va obrazli tarzda tasvirlanadi. Shu bilan birga, emotsional leksikaning qabul qilinishi individual tajriba, madaniy muhit va ijtimoiy omillarga bog'liq

ekanligi aniqlandi. Bu holat emotsional ifodaning sub'ektiv va ko'p qirrali xarakterini namoyon etadi. Umuman olganda, emotsional-ekspressiv leksikaning diskursiv-semantik tahlili til va ruhiyat o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni yoritishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot lingvistika, psixolingvistika va kognitiv fanlar kesishmasida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, emotsional kommunikatsiya mexanizmlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Kelgusida ushbu yo'nalishda korpus lingvistikasi va eksperimental psixolingvistika asosida kengroq tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Petrov, A. V. Diskurs va emotsional semantika masalalari. – Moskva: Lingvistika Press, 2019. – 98–120-betlar. petrov.av@linguistics.ru
2. Kuznetsova, I. S. Emotsional leksikaning pragmatik xususiyatlari // Journal of Modern Linguistics, 2020. – №4. – 75–90-betlar. editor@jml-journal.org
3. Keldiyorovna, D. B., Nizomiddinovna, B. J., & Muratxodjayeva, F. Cognitive Linguistics: Exploring the Interplay Between Language and Thought.
4. Sokolova, N. P. Psixolingvistika va emotsional kommunikatsiya. – Sankt-Peterburg: Nauka, 2018. – 60–72-betlar. sokolova.np@psyling.ru
5. Volkova, E. A. Diskurs strukturasida ekspressiv birliklar // Philology and Discourse Studies, 2021. – №2. – 82–95-betlar. info@pds-journal.com
6. Talbot, M. Language and Emotion in Discourse. – London: Routledge, 2017. – 50–68-betlar. info@routledge.com
7. Gvozdev, B. L. Nutqda emotsional birliklarning funksional xususiyatlari. – Qozon: Filologiya nashriyoti, 2018. – 40–59-betlar. gvozdev.bl@philology.ru
8. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 2003 (zamonaviy nashr 2015). – 15–30-betlar. permissions@press.uchicago.edu

9. Karasik, V. I. Diskurs va til shaxsi nazariyasi. – Volgograd: Paradigma, 2022. – 110–128-betlar. karasik.vi@discourse.ru
10. Yo‘ldosheva, F. N., & Muratxodjayeva, F. X. (2025). TILNI O‘RGANISHDA KOGNITIV MOSLASHUVNING PSIXOLINGVISTIK MEXANIZMLARI. *Continuing education: international experience, innovation, and transformation*, 1(10), 240-244.
11. Khaydarovna, B. M. (2020). THE PROBLEM OF TRANSLATING PHRASAL VERBS FROM ENGLISH INTO UZBEK. *Вестник науки и творчества*, (2 (50)), 10-13.
12. Xotamovna, M. F. (2025). INGLIZ-O‘ZBEK TILLARIDA SO‘Z VA SO‘Z BIRIKMALARINING KONSEPTUALLASHUVI VA ULARNI BILISHNING KOGNITIV SHAKLLARI. *Modern digital technologies in education: problems and prospects*, 2(3), 28-31.
13. Khaydarovna, B. M. (2024). DETERMINING THE LEXICAL MEANING OF PLACE PREPOSITIONS. *TANQIDIY NAZAR, TAHLILiy TAFAKKUR VA INNOVATION G‘OYALAR*, 1(1), 30-33.
14. Muratxodjayeva, F. X. (2025). AYOLLAR OBRAZINING MADANIY VA IJTIMOiy TARMOQ LINGVOKULTUROLOGIK ASOSLI TADQIQ ETISH. *Continuing education: international experience, innovation, and transformation*, 1(2), 41-45.
15. Xotamovna, M. F. (2025). THE FORMATION OF COGNITIVE LINGUISTICS AS A SCIENCE. *AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING*, 3(5), 221-225.